

УДК 339.56.055:631/635

Ю. О. Лупенко,

д. е. н., професор, академік НААН,

директор, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: 0000-0001-6846-0300

Н. І. Патика,

к. е. н., доцент, докторант, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: 0000-0003-0062-7631

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.16

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА СВІТОВИХ РИНКАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Yu. Lupenko,

doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS,

director of National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

N. Patyka,

candidate of economic sciences, associate professor (docent), competitor

for doctor's degree, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

THE ROLE OF INNOVATIONS IN ENSURING UKRAINE'S COMPETITIVENESS ON WORLD AGRARIAN MARKETS

У статті оцінено позиції України на світовому аграрному ринку, визначено роль інновацій у їх посиленні та підвищенні конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства. За результатами проведеного аналізу динаміки українського експорту сільськогосподарської продукції зроблено висновок, що спостерігається тенденція до його зростання — у 2018 р. обсяги експорту перевищували у понад 15 разів аналогічний показник 2000 р., а його частка у сукупному експорті за цей час зросла понад чотири рази до рівня в 23,4%. Україна увійшла до топ-5 найбільших країн-експортерів основних зернових культур, однак залишається нереалізованим значний потенціал щодо збільшення виробництва і експорту інших рослинницьких продуктів, зокрема овочів та продуктів тваринного походження. Визначено, що провідними гравцями міжнародної торгівлі на сьогодні стають не стільки ті країни, що забезпечені природно-кліматичними, ґрунтовими, людськими ресурсами, скільки ті, що активно розвивають і впроваджують у практику інноваційні технології вирощування, первинної та вторинної обробки, зберігання та транспортування продукції, засоби захисту, добрива, прогресивні технічні засоби тощо. Визначено основні напрями посилення українських позицій на світовому ринку сільськогосподарської продукції, а саме: впровадження інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур і тварин, поліпшення технічного оснащення галузей рослинництва й тваринництва з метою підвищення продуктивності, забезпечення високої якості виробленої продукції з дотриманням вимог світових стандартів; збільшення капіталовкладень, спрямованих на оновлення й модернізацію основного виробничих фондів; підвищення ефективності використання ресурсів; диверсифікація експорту; удосконалення логістики просування українських сільськогосподарських продуктів на світовий ринок тощо.

In the article Ukraine's positions in the world agrarian market were assessed, the role of innovations in their strengthening and increasing the competitiveness of Ukrainian agriculture was identified. According to the analysis of Ukrainian agricultural products exports dynamics, it was concluded that from 2000 to the present there is a trend towards its growth: in 2018 the export volume exceeded by more than 15 times the same indicator in 2000, and its share in total exports during this period has increased by more than four times to the level of 23.4%. Ukraine entered the top 5 largest exporting countries of main grain crops. The most significant export products became corn, barley, wheat, buckwheat. However, significant potential for increasing production and exports of other plant products, in particular vegetables,

and also livestock products, is unrealized. It is determined that today the leading players in international trade are not those countries that are provided with natural, climatic, soil and human resources, but those, that actively developing and introducing innovative technologies of cultivation, primary and secondary processing, storage and transportation of products, fertilizers, progressive technical tools, etc. The main directions of Ukraine's positions strengthening on the world agrarian market are determined, namely, providing state support for agricultural development, ensuring innovation activity, improvement of crop and livestock industries technical equipment in order to increase productivity, increasing of capital investments aimed at upgrading and modernizing the main productive assets, stimulating private entrepreneurial activity, increasing resource efficiency; diversification of exports, improvement of transport and logistics infrastructure, ensuring the high quality of the produced agricultural products taking into account world standards, etc.

Ключові слова: конкурентоспроможність, продуктивність, інновації, сільське господарство, світовий аграрний ринок, напрями державної політики.

Key words: competitiveness, productivity, innovations, agriculture, global agrarian market, directions of state policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільське господарство відіграє важливу роль у розвитку національної економіки. За останні роки посилюється і його роль на міжнародних товарних ринках, що забезпечує нашу державу притоком валютних коштів, зміцнює її політико-економічні позиції у глобалізованому світовому просторі, сприяє загальному економічному піднесенню. Багато підприємств галузі вже зарекомендували себе конкурентоспроможними суб'єктами внутрішнього та зовнішнього ринку. Проте, враховуючи внутрішні соціально-економічні проблеми, коливання кон'юнктури світового аграрного ринку, жорстку на ньому конкуренцію, їх позиції не стабільні і потребують постійної уваги й зусиль по утриманню. Їй основним чинником забезпечення конкурентоспроможності в таких умовах виступають інновації, які дозволяють країнам, що володіють інноваційними конкурентними перевагами, займати лідируючі позиції на світових товарних ринках.

Важливість зазначених питань для практичної реалізації державної політики стосовно підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства й зумовили необхідність проведення такого дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням конкурентоспроможності, виходу українських товаровиробників на зовнішні ринки, чинникам забезпечення конкурентних

переваг на світових ринках в науковій літературі та практиці присвячується достатня увага. Зокрема вони розкриті у роботах С.Ю. Боліли [1], К.М. Биковської [2], В. Битова, А.І. Борисової [2], Є.В. Гавази [3], С.А. Ганначенко [4], Н.Є. Голомші [7], Н.М. Гуржій [5], О.В. Захарчука [6], С.М. Кваші [7], А.В. Ключника [8], О.В. Кругляка [9], К.М. Куліша [13], Г.Є. Мазнева [10], В.Я. Месель-Веселяка [11], В.І. Мілюського [1], М.І. Пугачова [12], А.С. Свєрчкової [5], А.Л. Солохонок [13], М.Ю. Терешкової [8], Г.С. Тимофієвої [14], Т.В. Федорової [1] та інших. В багатьох наукових публікаціях розкриваються особливості участі України у світовому ринку аграрної продукції, мотиви, способи та стратегічні напрями виходу вітчизняних підприємств на зовнішні ринки тощо [2; 4; 7; 8; 11; 12; 14]. Чисельні наукові дослідження присвячені вивченню окремих продуктивних ринків. Так, найбільш вивченими є ринки зерна, молока та молокопродуктів, у тому числі з точки зору формування експортних товарних потоків [3; 5; 13]. Серед усіх досліджень доцільно виділити напрацювання О.В. Захарчука [6], в яких висвітлено не лише проблеми виходу України на ринок овочів, а й запропоновано шляхи їх вирішення. Багато дослідників основним чинником забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства України визначають інноваційну діяльність [1; 9; 10].

Водночас значна частина проблемних питань вимагає більш детального вивчення. Зокрема, це питання, пов'язані з обґрунтуванням ролі інновацій в підвищенні конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства на світових ринках сільськогосподарських

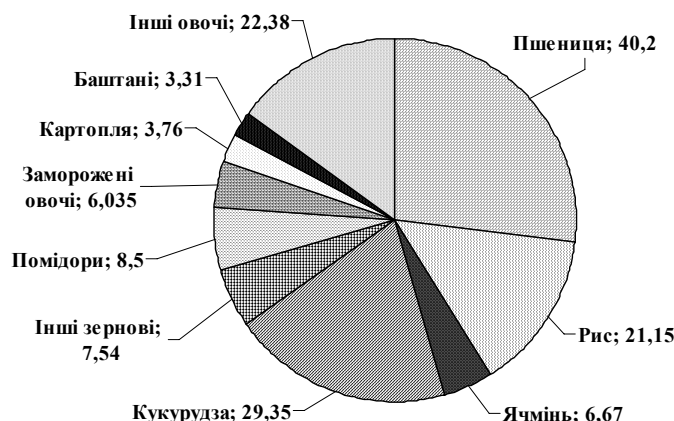

Рис. 1. Усереднена структура світового ринку рослинницької продукції

Джерело: складено автором за даними COT [17] та The Observatory of Economic Complexity [18].

продуктів як у цілому, так і в окремих його сегментах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення ролі інновацій як одного з чинників підвищення конкурентоспроможності України на світових ринках сільськогосподарських продуктів.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи експортну діяльність сільськогосподарства, варто відмітити, що його питома вага в загальній структурі експорту товарів з України в 2018 р. збільшилась до 23,4% проти 10,2% в 1996 р. [15], тобто майже чверть українського експорту на сьогодні складається саме зі сільськогосподарських продуктів. Проте експортна орієнтованість притаманна лише рослинницьким галузям. В останнє десятиліття Україна упевнено посилює власні по-

зиції на світовому ринку продукції рослинного походження й навіть увійшла до топ-5 найбільших країн-експортерів основних зернових культур. Значимими експортними продуктами стали: пшениця, кукурудза, соєві боби, ячмінь, ріпак, гречка. Україна посідає 3-тє місце на світовому аграрному ринку за експортом ріпаку, 4-тє — за експортом кукурудзи та ячменю, 5-тє — з торгівлі пшеницею, 7-ме — за експортом сої. Зокрема її частка в світовій торгівлі кукурудзою сягає 7,7%, ячменю — 6,8, пшениці — 6,1, гречки — 3,4, вівса — 1,2% [16, с. 4]. Це свідчить про низький ступінь товарної диверсифікації експорту, що у свою чергу перетворює економіку сільського господарства України на уразливу, чутливу до негативних змін зовнішнього середовища, кон'юнктури світових товарних ринків, внутрішньої політики і стану країн-імпортерів української продукції.

Цілий ряд сільськогосподарської продукції, зокрема овочі, фрукти, плоди і ягоди, баштанні

Таблиця 1. Динаміка експорту сільськогосподарської продукції України

Показник	Рік							2017 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Сукупний експорт товарів, млн дол. США	14573	342288	51405	38127	36362	43265	47335	324,8
Сільськогосподарська продукція (група 1-14), усього, млн дол. США	734	2427	4747	8794	8870	10235	11097	1511,9
Частка с.-г. продукції у сукупних обсягах експорту, %	5,04	0,71	9,23	23,07	24,39	23,66	23,44	465,1
I. Живі тварини; продукти тваринного походження, млн дол. США	366	732	771	823	775	1109	1211	330,9
частка продуктів тваринного походження у сукупному експорті, %	2,51	0,21	1,50	2,16	2,13	2,56	2,56	102,0
частка продуктів тваринного походження в експорті с.-г. продуктів, %	49,86	30,16	16,24	9,36	8,74	10,84	10,91	21,9
II. Продукти рослинного походження, млн дол. США	368	1695	3976	7971	8095	9216	9886	2686,4
частка продуктів рослинного походження у сукупному експорті, %	2,53	0,50	7,73	20,91	22,26	21,30	20,89	825,7
частка продуктів рослинного походження в експорті с.-г. продуктів, %	50,14	69,84	83,76	90,64	91,26	89,16	89,09	177,7

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [15].

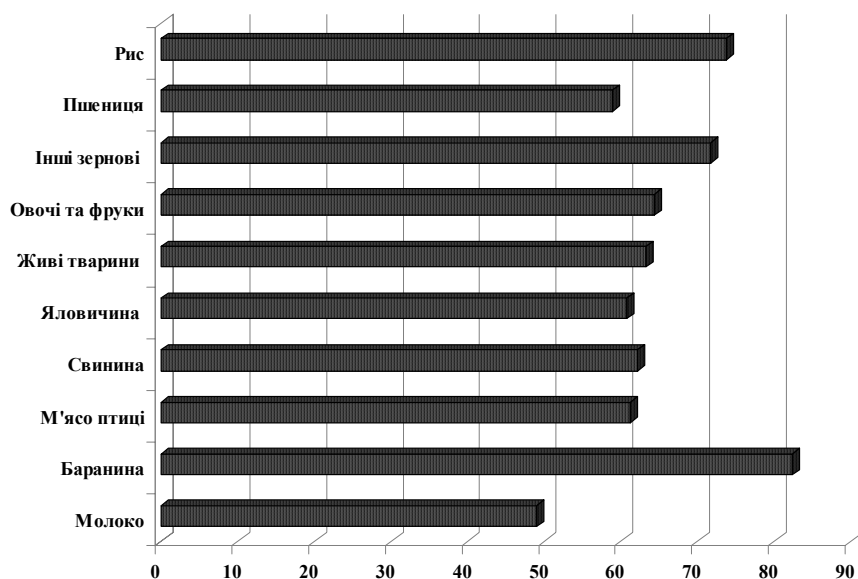

Рис. 2. Частки топ-5 країн-експортерів на світових сільськогосподарських ринках, %

Джерело: сформовано авторами за даними Світової організації торгівлі [17] та The Observatory of Economic Complexity [18].

культури, у вирощуванні яких Україна має беззаперечні переваги, залишаються майже нездійнятими у міжнародній торгівлі. І це в той час, коли понад 8,5% світового ринку рослинницької продукції займають помідори, 6,0 — заморожені овочі, 3,8 — картопля, 3,3% — баштанні культури (рис. 1).

На цих продуктових ринках Україна поки що не досягла значних конкурентних переваг та не посіла вагомого місця. Частки України в товарних потоках на світових ринках по таких рослинницьких продуктах здебільшого не перевищують 0,3%. Для прикладу, частка України на світовому ринку помідорів становить лише 0,29%, огірків — 0,14, баштанних — 0,1, заморожених овочів — 0,089, коренеплодів — 0,061, картоплі — 0,037, капусти — 0,028% [17]. Хоча для вирощування багатьох овочевих культур в Україні існують доволі сприятливі природно-кліматичні, ґрунтові й інші умови. Однак світовий досвід показує, що нині для розвитку багатьох аграрних галузей, у тому числі овочівництва, домінуючими стають не стільки при-

родні, скільки інноваційно-технологічні чинники. Це свідчить про значні резерви експорту та недостатньо ефективно використаний потенціал вирощування зазначених культур в Україні.

Крім того, на фоні зростання експорту продуктів рослинного походження (частка яких становить понад 89% у експортній виручці сільськогосподарських товарів, або понад 20% у сукупних обсягах експорту з України) [15], обсяги експорту продуктів тваринного походження стабільно знижувалися і тільки в 2017 р. започаткувався підвищувальний тренд. Загалом їх частка у експортній виручці сільськогосподарських товарів ледве перевищує 10%, а у сукупних обсягах українського експорту займає 2,56% (табл. 1).

З цих причин частка України на світовому ринку продуктів тваринного походження залишається низькою та по основних його сегментах не перевищує 0,1—1,0% [17]. Така ситуація стала наслідком не вирішення низки системних проблем розвитку тваринницьких галузей, а

Таблиця 2. Урожайність окремих сільськогосподарських культур, ц з га

Показник	Рік							2018 р. до 1990 р., %
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Пшениця	19,8	28,5	26,8	38,8	42,1	41,1	37,3	188,4
Ячмінь	18,6	20,6	19,7	29,5	33,0	33,1	29,6	159,1
Жито	15,2	17,3	16,8	25,9	27,3	29,6	26,6	175,0
Соя	10,6	14,5	16,2	18,4	23,0	19,7	25,8	243,4
Соняшник	12,2	12,8	15,0	21,6	22,4	20,2	23,0	188,5
Ріпак	8,4	14,6	17,0	25,9	25,7	27,9	26,5	315,5
Кукурудза на зерно	30,1	43,2	45,1	57,1	66,0	55,1	78,4	260,5
Буряк цукровий фабричний	176,7	248,2	279,5	435,8	481,5	474,9	508,5	287,8

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [15].

Таблиця 3. Продуктивність сільськогосподарських тварин

Показник	Рік							2018 р. до 1990 р., %
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	2359	3487	4082	4508	4644	4735	4820	204,3
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	3,0	3,5	3,4	3,0	2,9	2,8	2,8	93,3

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [15].

саме використання застарілих технологій вирощування тварин, що стримує збільшення продуктивності та спричинює порівняно високу собівартість виробництва продукції, низької концентрації виробництва, що ускладнює зростання експортних потоків, незадовільний рівень логістики українських продуктів на світовому ринку, високі ризики епізоотій тощо.

Варто зазначити, що упродовж останніх десятиліть на більшості світових товарних ринків спостерігається посилення конкуренції та зміцнення позицій провідних країн-постачальників відповідних товарів чи послуг, а для ринків сільськогосподарської продукції ця тенденція стає особливо стабільною й виразною (рис. 2).

Зокрема, майже половину обороту (49,1%) молока на світовому ринку забезпечують п'ять основних країн-постачальників — Німеччина, Франція, Нідерланди, Бельгія-Люксембург та Австрія. При цьому частки топ-5 країн на інших аграрних ринках ще більш значні. Так, на ринку пшениці вони сягають 58,9%, інших зернових та рису — 71,8% та 73,8% відповідно, овочів та фруктів — 64,5%. Не менш концентрованими є подібні частки на ринках продуктів тваринного походження, зокрема яловичини — 60,8%, м'яса птиці — 61,3, свинини — 62,2, живих тварин — 63,4, баранини — 82,4%.

Потрібно відзначити, що лідируючі позиції серед країн-експортерів сільськогосподарських продуктів на багатьох ринках займають США, Канада, Німеччина, Франція, Нідерланди, Іспанія, Австралія, Великобританія та деякі інші. Тобто провідними гравцями міжнародної торгівлі на сьогодні стають не стільки ті країни, що забезпечені природно-кліматичними, ґрунтовими, людськими ресурсами, скільки ті, що активно розвивають і впроваджують у практику високопродуктивні сорти рослин та породи тварин, інноваційні технології вирощування, первинної та вторинної обробки, зберігання та транспортування продукції, засоби захисту, добрива, прогресивні технічні засоби тощо. Сукупно це забезпечує їм високий рівень продуктивності в сільському господарстві та уможливорює виробництво широкого спектру

якісних продуктів за порівняно низькою собівартістю, що стають конкурентоспроможними на світових аграрних ринках за позиціями асортименту, ціни і якості.

Взагалі продуктивність, на нашу думку, є найвагомим показником конкурентоспроможності сільського господарства. В останні роки в Україні зазначений показник підвищився. Зокрема зросла урожайність сільськогосподарських культур (табл. 2).

Проте, незважаючи на таке зростання урожайності, нинішній її рівень все одно поки суттєво відстає від аналогічного показника окремих країн світу, які досягли значно кращих результатів. Так, згідно з даними ФАО [19] станом на 2017 р. найвищі показники продуктивності вирощування пшениці демонстрували Ірландія — 101,7 ц/га, Нова Зеландія — 98,6, Нідерланди — 90,9, Бельгія — 86,2, Великобританія — 82,8, Данія — 82,4 і Німеччина — 76,4 ц/га. Серед усіх країн світу лідерами за урожайністю вирощування ячменю були Бельгія — 84,2 ц/га, Ірландія — 83,6, Об'єднані Арабські Емірати — 79,8, Швейцарія — 72,9 й Нова Зеландія — 70,9 ц/га. Найвищі показники з вирощування сої були притаманні Туреччині — 44,2 ц/га, Бразилії — 33,8, Грузії — 33,6, Швейцарії — 33,3, США — 33,0, Німеччині — 32,1 ц/га.

Середня урожайність соняшнику в Ізраїлі становила 70,9 ц/га, в Узбекистані — 34,9, Єгипті — 33,3, Швейцарії — 31,3 і Хорватії — 31,2 ц/га. Максимальна врожайність вирощування ріпаку була отримана у Бельгії — 42,6 ц/га, Норвегії — 42,2, Данії — 41,8, Ірландії — 41,3 та Нідерландах — 40,7 ц/га.

Найвища середня урожайність вирощування цукрових буряків спостерігалася у Чилі — 1080,7 ц/га, Бельгії — 951,1, Нідерландах — 928,5, Іспанії — 897,9, Франції — 886,4, Німеччині — 837,5 і Швейцарії — 807,3 ц/га [20].

Аналогічна ситуація притаманна й вітчизняному тваринництву. Так, середньорічний надій від корови за період 2000—2018 рр. зріс вдвічі (табл. 3), проте залишається значно нижче рівня інших країн світу.

Лідерами по продуктивності тварин, зокрема по середньорічному надою від корови, є

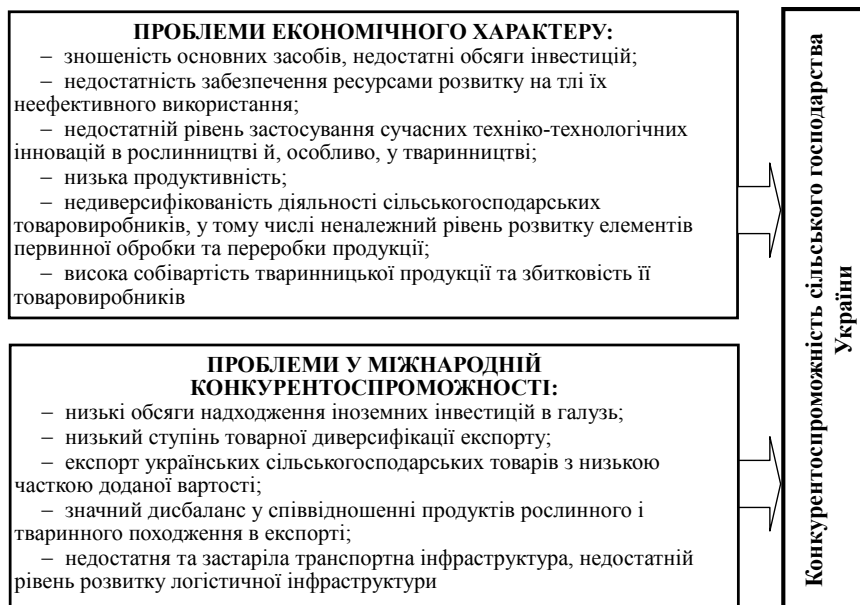

Рис. 3. Базові блоки проблем, що визначають особливості конкурентоспроможності сільського господарства України

Джерело: розроблено авторами.

Ізраїль — 13182 кг, Корея — 10184, США — 10457, Данія — 9749, Естонія — 9176, Канада — 8811, Фінляндія — 8750, Швеція — 8628, Чехія — 8103, Польща — 6357 кг. Середній річний настриг вовни від однієї вівці в Україні навпаки за аналізований період знизився на 6,7%.

Це свідчить про значний наявний і ще недостатньо ефективно використаний потенціал підвищення продуктивності та відповідно конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарства, що є стратегічним резервом зростання його прибутковості та експортних можливостей. Саме тому одним з найважливіших стратегічних пріоритетів забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства України на світових ринках має стати запровадження інноваційного укладу господарювання.

Наявні дані підтверджують, що товаровиробники надають перевагу вирощуванню тих сільськогосподарських культур, які забезпечують високу рентабельність і швидку окупність вкладених у виробництво та реалізацію витрат. Вітчизняні аграрії здебільшого націлені на отримання швидких прибутків і не приділяють належної уваги питанню виснаження природних ресурсів, некладають кошти у новітні технології, створення переробних потужностей й отримання продуктів з високим вмістом доданої вартості. Зокрема, темп зростання капіталовкладень у середньому 2010—2018 рр. сягав 109,2% [15], що забезпечить їх подвоєння лише упродовж 11—12 років і в сучасних умовах до-

сить повільний. Крім того, доволі незначна частка капіталовкладень спрямовується на оновлення й модернізацію основних виробничих засобів, що ускладнює впровадження сучасних прогресивних технологій, інноваційної техніки та інших засобів виробництва. Означена тенденція негативно відбивається на рівні конкурентоспроможності сільського господарства.

Поряд із цим, темпи приросту виробництва продукції сільського господарства та валової доданої вартості були ще повільнішими й не досягали 105% [15]. Це свідчить про порушення ключового правила економічного розвитку, за якого темп приросту результативних ознак господарювання (обсягів виробництва продукції та валової доданої вартості) мають перевищувати темпи проросту факторних ознак (капіталовкладень). Отже, можна стверджувати, що наряду з низьким рівнем впровадження інновацій значимими чинниками, які перешкоджають посиленню конкурентоспроможності сільського господарства України, є недостатність забезпечення ресурсами розвитку на тлі їх неефективного використання.

За результатами проведеного аналізу конкурентоспроможності сільського господарства та його позицій на світовому аграрному ринку ідентифіковано особливості через визначення проблем, які згруповано в економічні та проблеми міжнародної конкурентоспроможності (рис. 3).

Вказані проблеми призводять до зниження рівня конкурентоспроможності галузі, на-

слідком яких є втрата позицій на світовому аграрному ринку.

Це вимагає розробки й реалізації ефективної стратегії посилення власної конкурентоспроможності, зорієнтованої передусім на впровадження прогресивних інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур і тварин, забезпечення замкнених циклів вирощування і переробки сільськогосподарської сировини і продуктів, усунення експортного дисбалансу у структурі продуктів рослинного і тваринного походження тощо.

ВИСНОВКИ

Україна упевнено посилює власні конкурентні позиції на світовому аграрному ринку. Однак залишається нереалізованим значний потенціал щодо збільшення виробництва і виходу на традиційні й інші, ще повною мірою не освоєні, ринки, передусім ринок овочів та ринок продуктів тваринного походження. Тому необхідно забезпечувати державну підтримку розвитку сільського господарства; впровадження інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур і тварин, поліпшення технічного оснащення галузей рослинництва й тваринництва з метою підвищення продуктивності, забезпечення високої якості виробленої продукції з дотриманням вимог світових стандартів; збільшення капіталовкладень, спрямованих насамперед на оновлення й модернізацію основного виробничих фондів; підвищення ефективності використання ресурсів, зокрема ресурсу праці, основних засобів, оборотних активів; диверсифікація експорту; удосконалення логістики просування українських продуктів рослинного і тваринного походження на світовий ринок з метою уникнення втрат за ціною та якістю тощо.

Дотримання визначених напрямів дозволить українським товаровиробникам закріпити набуті позиції на світовому аграрному ринку, упевнено долучатися до світових лідерів торгівлі, розширити ринки збуту як серед країн і регіонів, так і по окремих товарах, а також у цілому посилить вектор зовнішньоекономічної інтеграції у світове господарство.

Література:

1. Боліла С.Ю., Федорова Т.В., Мілюський В.І. Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України на основі інноваційних факторів. URL: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/75187.doc.htm (дата звернення: 10.05.2018).

2. Борисова А.І., Биковська К.М. Формування конкурентної позиції аграрних підприємств при виході на зовнішній ринок. Бізнес-навігатор. 2014. № 2. С. 98—102.

3. Гаваза Є.В. Світовий ринок молока і молокопродуктів: тенденції та перспективи для України. Економіка АПК. 2015. № 7. С. 106—113.

4. Ганначенко С.А. Світовий ринок агропродовольства на сучасному етапі розвитку: перспективи для України. Економіка і прогнозування. 2010. № 1. С. 142—153.

5. Гуржій Н.М., Сверчкова А.С. Світовий ринок зернових: тенденції та перспективи. Сталій розвиток економіки. 2013. № 4. С. 303—307.

6. Захарчук О.В. Світовий ринок овочів та місце України. Агросвіт. 2018. № 3. С. 3—7.

7. Кваша С.М., Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку. Економіка АПК. 2006. № 5. С. 99—104.

8. Ключник А.В., Терешкова М.Ю. Мотиви і способи виходу аграрних підприємств на зовнішній ринок. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Випуск 8 (7). С. 94—97.

9. Кругляк О.В. Інноваційні фактори та конкурентоспроможність галузі молочного скотарства. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 76—86.

10. Мазнев Г.Є. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності агропромисловості. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2016. № 2. С. 36—47.

11. Месель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва. Економіка АПК. 2009. № 10. С. 7—14.

12. Пугачов М.І. Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. Економіка АПК. 2019. № 3. С. 6—13.

13. Соломонов А.А., Куліш К.М. Національні та світові тенденції розвитку ринку молока і молочних продуктів. Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки. 2013. Вип. 24. С. 113—123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_24_19 (дата звернення: 17.11.2018).

14. Тимофієва Г.С. Світовий ринок аграрної продукції: особливості участі України. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Економічні науки. 2014. № 1. С. 56—61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_1_11 (дата звернення: 25.05.2019).

15. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.05.2019).

16. Агробізнес у 2017/18 МР: інфографічний довідник. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2018/> (дата звернення: 31.05.2019).

17. Статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі в розрізі країн та галузей. Світова організація торгівлі. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm (дата звернення: 27.05.2019).

18. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. URL: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../ (дата звернення: 21.11.2018).

19. Статистичні дані щодо виробництва та продуктивності сільськогосподарських культур і тварин. Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй ФАО. URL: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data> (дата звернення: 26.05.2019).

20. Глобальні лідери агропродуктивності. Агробізнес сьогодні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/13811-hlobalni-lidery-ahroproduktivnosti.html> (дата звернення: 26.05.2019).

References:

1. Bolila, S. Yu. Fedorova, T. V. and Miliuskiy V. I. (2010), "Increasing the agriculture competitiveness in Ukraine based on innovation factors", available at: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/75187.doc.htm (Accessed 10 May 2019).

2. Borysova, A. I. and Bykovska, K. M. (2014), "Formation of competitive position of agrarian enterprises when entering the foreign market", *Biznes-navihator*, vol. 2, pp. 98—102.

3. Havaza, Ye. V. (2015), "World market of milk and dairy products: trends and prospects for Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 106—113.

4. Hannachenko, S. L. (2010), "The agrofood world market at the present stage of development: prospects for Ukraine", *Ekonomika i prohnovuvannia*, vol. 1, pp. 142—153.

5. Hurzhii, N. M. and Svierchkova, A. S. (2013), "The world grain market: trends and prospects", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, vol. 4, pp. 303—307.

6. Zakharchuk, O. V. (2018), "World vegetable market and Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 3—7.

7. Kvasha, S. M. and Holomsha, N. Je. (2006), "Competitiveness of domestic agricultural products in the world agrarian market", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 99—104.

8. Kliuchnyk, A. V. and Tereshkova, M. Yu. (2014), "Motives and ways out of agrarian enterprises to foreign market", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 8 (7), pp. 94—97.

9. Kruhliak, O. V. (2018), "Innovative factors and competitiveness of the dairy cattle industry", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 76—86.

10. Mazniev, H. Ye. (2016), "Innovative activities as a factor improving the efficiency of agricultural production", *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, vol. 2, pp. 36—47.

11. Mesel-Veseliak, V. Ya. (2009), "Directions of ensuring the agrarian production competitiveness", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 7—14.

12. Puhachov, M. I. (2019), "Development of foreign trade in agricultural products", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 6—13.

13. Soloshonok, A. L. and Kulish, K. M. (2013), "National and world trends in milk and dairy market development", *Produktyvnist' ahroprymyslovoho vyrobnytstva. Ekonomichni nauky*, vol. 24, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_24_19 (Accessed 10 May 2019).

14. Tymofieva, H. S. (2014), "World market for agrarian products: features of Ukraine's participation", *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_1_11 (Accessed 10 May 2019).

15. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 29 May 2019).

16. Agribusiness of Ukraine (2018), "Agribusiness in 2017/18 MY: Infographics Directory", available at: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2018> (Accessed 31 May 2019).

17. World Trade Organization (2019), "Statistical data on the volume of world trade in terms of countries and sectors", available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm (Accessed 27 May 2019).

18. The Observatory of Economic Complexity (2019), "Total world export", available at: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../ (Accessed 21 November 2018).

19. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2019), "Statistical data on the production and productivity of crops and animals", available at: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data> (Accessed 26 May 2019).

20. Ahrobiznes sohodni (2019), "Global leaders in agro-productivity", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/13811-hlobalni-lidery-ahroproduktivnosti.html> (Accessed 26 May 2019).

Стаття надійшла до редакції 03.06.2019 р.